

IQTISODIY REJALASHTIRISH VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI*Xalqaro iqtisodiyot munasabatlari**IERPI 20-UB 3-kurs talabasi***Shayzoqov G'ofur Alxamovich**

Annotatsiya: *ushbu maqolada iqtisodiy rivojlanish va uning istiqbollari haqida fikrlar jamlangan bo'lib, iqtisodiy modellar tushuntirilgan. Iqtisodiy rivojlanishning asosiy modellari va ularning ahamiyati to'g'risida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Iqtisodiy rejalashtirish, taraqqiyot kontsepsiyasi, jamiyat va ijtimoiy tizim, iqtisodiy va ijtimoiy tanlash, makro yoki agregat modellari, tarmoq modellari, loyihalarni baholash.*

Iqtisodiy rejalashtirish, boshqacha aytganda, iqtisodiy rivojlanishni rejalashtirish, ko'plab kam rivojlangan mamlakatlarda (TMM) yuqori o'sish sur'atlari va yaxshi turmush darajasiga erishishning asosiy vositalaridan biriga aylandi. Turli shakllarda rejalashtirish ham ko'pchilik kam rivojlangan mamlakatlarda aniq maqsadlarga erishish uchun muhim siyosat vositasi sifatida qabul qilingan. Rivojlanayotgan mamlakatlarda resurslarni taqsimlash uchun bozor mexanizmiga va bozor narxlaridan foydalanishga muqobil sifatida tez-tez targ'ib qilinadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda rivojlanishga yaxlit yondashuv sifatida u rivojlanishni rejalashtirishni iqtisodiy rejalashtirish bilan uyg'unlashtirish g'oyasi va amaliyotini ilgari suradi, chunki iqtisod mamlakat taraqqiyotining asosi sifatida qaraladi.

Umuman olganda, iqtisodiy qarashlar va dasturlarni rivojlanish masalalariga yaxlit ko'rib chiqmasdan turib amalga oshirish mumkin emas, bu esa insoniyatning barcha sa'y-harakatlarini yaxshilashni nazarda tutadi. Shu ma'noda, rivojlanish ko'pincha iqtisodiy o'sish indeksleri bilan o'lchanadigan iqtisodiy mezonlardan ustun turadi va uni ijtimoiy tuzilmalardagi o'zgarishlar, buzg'unchi munosabatlar, samarasiz milliy institutlar va aholi jon boshiga ishlab chiqarishni ko'paytirish rejasini o'z ichiga olgan ko'p qirrali jarayon sifatida tushunish kerak. Shunday qilib, rivojlanishni rejalashtirish muayyan rivojlanish natijalariga erishish yo'lidagi oraliq harakatlarni emas, balki rasmiy ravishda oldindan belgilangan harakatni nazarda tutadi. Mohiyatan, iqtisodiy rejalashtirish belgilangan maqsadlarga erishish uchun yo'nalish va nazoratni o'z ichiga oladi. Jhingan (2005) ushbu fikrga amal qilgan holda, rivojlanishni rejalashtirishni ma'lum bir vaqt oralig'ida aniq maqsad va maqsadlarga erishish uchun markaziy hokimiyat tomonidan iqtisodiyotni ataylab nazorat qilish va yo'naltirish sifatida ko'radi. Ghatak (1995) fikricha, rejalashtirishni iqtisodiyot va jamiyatdagi tez va tub o'zgarishlarga ko'maklashish maqsadida har qanday hukumatning iqtisodiy rivojlanishning ma'lum bir sxemasiga rioya qilish bo'yicha ongli harakatlari sifatida ta'riflash mumkin.

Taraqqiyotning haqiqiy kontseptsiyasi iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va jismoniy muhitning barchasi iqtisodiyotning tuzilishi va butun ijtimoiy tizimni, shuningdek, odamlarning imkoniyatlarini va ularning yaxshi hayotga intilishlarini tavsiflash uchun birlashadiganligiga asoslanadi. BMT ning 2002 yildagi Inson taraqqiyoti to'g'risidagi hisobotida ta'kidlanishicha, "muvaffaqiyatli rivojlanish uchun siyosat iqtisodiyot kabi muhim". Ammo taraqqiyot kontseptsiyasi hatto iqtisod va siyosatdan ham oshib ketadi. Todaro va Smit (2003) ta'kidlaganidek: "Taraqqiyot muammolarining har qanday real tahlili daromadlar, narxlar va jamg'arma stavkalari kabi qat'iy iqtisodiy o'zgaruvchilarni, shu jumladan, yerga egalik qilish tartibining tabiati bilan bir xil darajada tegishli bo'lmagan iqtisodiy institutsional omillar bilan to'ldirishni talab qiladi. ; ijtimoiy va sinfiy tabaqalanishning ta'siri; kredit, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining tuzilishi; davlat byurokratiyasini tashkil etish va rag'batlantirish; davlat boshqaruvi mexanizmlari; mehnatga, dam olishga va o'z-o'zini takomillashtirishga bo'lgan xalq munosabatlarining tabiati; siyosiy va iqtisodiy elitaning qadriyatlari, rollari va munosabatlari".

Jahon banki 1991 yilgi Jahon taraqqiyot hisobotida rivojlanish muammosi ekanligini ta'kidladi. . . hayot sifatini yaxshilashdan iborat. Ayniqsa, dunyoning qashshoq mamlakatlarida hayot sifatini yaxshilash odatda yuqori daromadlarni talab qiladi, lekin bu ko'proq narsani o'z ichiga oladi. U yaxshi ta'lim, yuqori darajadagi sog'liq va ovqatlanish, kam qashshoqlik, toza atrof-muhit, imkoniyatlar tengligi, shaxsiy erkinlik va boy madaniy hayotni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, taraqqiyotni ijtimoiy tuzilmalar, xalq munosabati va milliy institutlardagi katta o'zgarishlarni, shuningdek, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish, tengsizlikni kamaytirish va qashshoqlikka barham berishni o'z ichiga olgan ko'p qirrali jarayon sifatida tushunish kerak.

Zamonaviy kunlarning rivojlanish nazariyalari iqtisodiy o'sishga qanday o'zgaruvchilar yoki kirishlar ko'proq bog'liqligi yoki ta'sir ko'rsatishi haqidagi savollar atrofida ko'proq dolzarbdir: boshlang'ich, o'rta yoki oliy ta'lim, hukumat siyosatining barqarorligi, tariflar va subsidiyalar, adolatli sud tizimlari, mavjud infratuzilma, mavjud tibbiy yordam, prenatal parvarish va toza suv, savdoga kirish va chiqish qulayligi, daromad taqsimotining tengligi (masalan, Jini koeffitsientida ko'rsatilgandek) va hukumatlarga makroiqtisodiy siyosatlar bo'yicha maslahat berish, jumladan, barcha siyosatlarni o'z ichiga oladi. iqtisodiyot. Masalan, ta'lim mamlakatlarga eng yangi texnologiyalarni moslashtirishga imkon beradi va yangi innovatsiyalar uchun muhit yaratadi. Todaro va Smitning (2003) fikriga ko'ra, "Taraqqiyot, o'z mohiyatiga ko'ra, o'zgarishlarning butun gamutini ifodalashi kerak, bu orqali butun bir ijtimoiy tizim individual va ijtimoiy guruhlarning turli xil asosiy ehtiyojlari va istaklariga moslashgan holda, ushbu tizim ichida uzoqlashadi. Qoniqarsiz deb qabul qilingan hayot holatidan moddiy va ma'naviy jihatdan yaxshiroq deb hisoblangan hayot holati yoki holatiga. Boshqacha qilib aytganda, ular buni nazarda tutadi ". . . . taraqqiyot - bu butun jamiyat va ijtimoiy tizimning "yaxshiroq" yoki "ko'proq insonparvar" hayotga barqaror yuksalishdir.

Yaxshi hayotning o'ziga xos tarkibiy qismlaridan qat'i nazar, Todaro va Smit (2003) hali ham barcha jamiyatlarda rivojlanish kamida quyidagi uchta maqsadga ega bo'lishi kerak degan fikrda:

- Oziq-ovqat, boshpana, sog'liq va himoya kabi asosiy hayotni ta'minlovchi tovarlarning mavjudligini oshirish va tarqatishni kengaytirish.

- Yuqori daromadlar bilan bir qatorda turmush darajasini oshirish, ko'proq ish o'rinlarini ta'minlash, yaxshi ta'lim va madaniy va insoniy qadriyatlarga ko'proq e'tibor berish, bu nafaqat moddiy farovonlikni oshirishga, balki ko'proq shaxsiy va milliy rivojlanishga xizmat qiladi. o'z-o'zini hurmat.

- Shaxslar va xalqlarni nafaqat boshqa xalqlar va milliy davlatlarga, balki jaholat va insoniy qashshoqlik kuchlariga nisbatan qullik va qaramlikdan xalos qilish orqali ularni iqtisodiy va ijtimoiy tanlash imkoniyatlarini kengaytirish.

Iqtisodiy rivojlanish, iqtisodiy o'sishdan farqli o'laroq, iqtisodiy rivojlanish maqsadlarini mavjud resurslar, asosiy vakolatlar va yuqori mahsuldorlik, texnologiya va innovatsiyalarni kiritish, shuningdek, inson kapitali, resurslar va imkoniyatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash bilan baholash natijasida yuzaga keladi. yirik bozorlar. Iqtisodiy rivojlanish an'anaviy ikki tizimli jamiyatni har kim o'z hissasini qo'shadigan va har bir kishi mos ravishda foyda oladigan samarali tizimga aylantiradi.

Shuningdek, iqtisodiy rivojlanish jamiyatning barcha qatlamlari iqtisodiy samaradorlik va tenglik orqali iqtisodiy o'sish samarasidan foydalansa sodir bo'ladi. Iqtisodiy samaradorlik jamiyat uchun minimal salbiy tashqi ta'sirlar, jumladan agentlik, tranzaksiya, ikkilamchi va imkoniyat xarajatlari bilan birga bo'ladi.

Rivojlanishni rejalashtirishda, Thirlwall (1983) ga ko'ra, odatda qo'llaniladigan to'rtta asosiy turdagi modellar mavjud. Iqtisodiyotning makro yoki agregat modellari mavjud bo'lib, ular oddiy Xarrod-Domar yoki ko'proq ekonometrik xarakterga ega bo'lishi mumkin, ular noma'lum o'zgaruvchidagi n ta tenglamadan iborat bo'lib, ular iqtisodiyotdagi asosiy tarkibiy munosabatlarni ifodalaydi. , omil kiritish va mahsulot ishlab chiqarish, jamg'arma va daromad, import va xarajatlar. Iqtisodiyotning asosiy tarmoqlarini bir-biridan ajratib turuvchi va ularning har biri ichidagi tarkibiy munosabatlarni ta'minlovchi va, ehtimol, tarmoqlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni aniqlaydigan tarmoq modellari ham mavjud. Uchinchi, tarmoqlararo modellar mavjud bo'lib, ular iqtisodiyotning ishlab chiqaruvchi tarmoqlari o'rtasidagi operatsiyalar va o'zaro aloqalarni, odatda, kirish-chiqish matritsasi ko'rinishida ko'rsatadi. To'rtinchisi, loyihalarni baholash va resurslarni tarmoqlar o'rtasida taqsimlash uchun modellar va usullarni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Agarwala, R. (1970). An Econometric Model of India: 1948-1961. London: Frank, Cass
2. Baumol, W.J. (1977). Economic Theory and Operations Analysis. 4th Edition, London: Prentice Hall
3. Brahmananda, P.R. and C.N. Vakil (1956). Planning for an Expanding Economy. Bombay: Vora
4. Domar, Evsey (1946). "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment", *Econometrica*, Vol. 14, pp. 137-47.